

Тютюнник Олена

<https://orcid.org/0000-0003-1233-3577>

Кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та освітніх технологій,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: fotunae@gmail.com

КРЕАТИВНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

Мета статті – проаналізувати теоретичні й практичні засади креативного розвитку особистості в освітньому процесі закладів вищої освіти засобами нормативних і вибіркового освітніх компонентів (на прикладі професійної підготовки майбутніх учителів у Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка).

Методологія. Під час дослідження взято до уваги положення таких методологічних підходів: аксіологічного, особистісно орієнтованого, компетентнісного. Застосовано такі методи: аналізу (для опрацювання наукової літератури з досліджуваного питання) і синтезу (для упорядкування відібраного матеріалу); порівняльно-зіставний – для з'ясування наукової позиції окремих учених щодо досліджуваної проблеми; систематизації й узагальнення – для формулювання висновків; спостереження за освітнім процесом, опитування здобувачів і викладачів із метою вивчення поточного стану, досвіду й перспектив формування креативності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти.

Наукова новизна. У статті обґрунтовано теоретичні й методичні засади креативного розвитку особистості в освітньому процесі закладів вищої освіти засобами нормативних і вибіркового освітніх компонентів (на прикладі професійної підготовки майбутніх учителів у Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка).

Висновки. З'ясовано, що креативність особистості – це здатність генерувати нові, оригінальні ідеї та рішення, відхиляючись від стандартних шаблонів мислення, і втілювати їх у життя. Обґрунтовано, що ця здатність є ключовою для творчої самореалізації та розв'язання проблем. Її варто цілеспрямовано розвивати в межах освітнього процесу закладів вищої освіти засобами нормативних («Педагогіка», «Методика наукових досліджень», «Педагогіка вищої школи») і вибіркового («Креативний розвиток особистості в освітньому процесі», «Педагогічна конфліктологія», «Педагогіка вищої, фахової передвищої освіти») навчальних дисциплін. Констатовано, що ефективними в процесі розвитку креативності майбутніх учителів будуть метод синектики, метод придумування, метод «Якби ...», метод гіперболізації, метод образної картини, метод аглютинації, метод «мозкового штурму», метод морфологічного ящика, функціональний аналіз, а також метод розв'язання навчальних ситуацій і метод SCAMPER.

Ключові слова: здобувачі освіти, освітній процес, майбутні учителі, креативність, освітня компонента, дисципліни вільного вибору студентів.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Стрімкий цивілізаційний розвиток людства впливає на особистість і зумовлює трансформації в суспільній, економічній (виробничій), політичній та гуманітарній сферах суспільного життя. В умовах тотальної технологізації й диджиталізації людина змушена інтегруватися в автоматизовані процеси, звикаючи до шаблонних, чітко регламентованих дій. Це призводить до появи деструктивних проявів у її поведінці й декадентських тенденцій у світогляді. Порятунком для людства загалом і окремої людини зокрема може стати розвиток креативності, яка на сьогодні асоціюється зі створенням чогось нового й оригінального, творчістю, новаторською діяльністю. Нам імпонує визначення, згідно з яким креативність особистості – це здатність генерувати нові, оригінальні ідеї та рішення, відхиляючись від стандартних шаблонів мислення, і втілювати їх у життя, що стає підґрунтям для творчої самореалізації та розв'язання проблем [3, 125]. Відповідно, формувати креативність потрібно цілеспрямовано, починаючи з раннього дитинства, а потім увиразнюючи ці тенденції в закладах середньої і вищої освіти. Особливого значення набуває креативність для майбутніх учителів, оскільки вони не лише мають демонструвати творчий підхід під час підготовки й проведення уроків і позакласних заходів із відповідних

навчальних дисциплін, а й формувати креативність як особистісну рису учнів. Відповідно, вважаємо доцільним цілеспрямовано формувати в майбутніх учителів креативність у процесі їхньої професійної підготовки не лише засобами нормативних освітніх компонентів, а й шляхом пропонування їм дисциплін вільного вибору студентів.

Аналіз публікацій, у яких започатковане розв'язання порушеної проблеми. Загальні основи креативності особистості сформулювали українські й зарубіжні дослідники (Д. Богоявленська, Дж. Гілфорд, А. Маслоу, В. Моляко, С. Сисоєва, Р. Стернберг, П. Торренс та ін.). Механізми креативного мислення досліджували Г. Альтшуллер, Д. Богоявленська, Е. де Боно, Дж. Гілфорд, О. Лук, О. Матюшкін, В. Моляко, Я. Пономарьов, П. Торренс. Психологічні основи розвитку креативності в акмеології розглядала О. Дубасенок; розвиток креативності здобувачів загальної середньої освіти вивчали К. Лютова, А. Назаретова, а розвиток педагогічної креативності – О. Антонова, І. Гриненко, О. Дунаєва, В. Моляко, Т. Сущенко. Водночас варто констатувати, що проблема цілеспрямованого формування креативності особистості в межах освітнього процесу закладів вищої освіти потребує ґрунтовного й системного підходу з огляду на ті виклики, які актуалізувалися на сучасному етапі перед соціумом.

Мета статті – проаналізувати теоретичні й практичні засади креативного розвитку особистості в освітньому процесі закладів вищої освіти засобами нормативних і вибіркового освітніх компонентів (на прикладі професійної підготовки майбутніх учителів у Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка).

Висвітлення процедури теоретико-методологічного дослідження із зазначенням методів. Дослідження теоретичних і практичних аспектів креативного розвитку особистості в освітньому процесі засобами нормативних і вибіркового навчальних дисциплін (на прикладі професійної підготовки майбутніх учителів) здійснено на основі таких методологічних підходів: аксіологічного – для врахування наявної системи сформованих ціннісно-світоглядних орієнтирів майбутніх учителів і планування подальшої роботи в цій сфері; особистісно орієнтованого – для врахування вікових, психічних, гендерних особливостей кожного здобувача вищої освіти в процесі розвитку його креативності; компетентнісного – для розвитку в майбутніх учителів креативності в межах формування професійної компетентності.

У процесі досягнення мети дослідження було застосовано комплекс методів наукового пошуку, зокрема: аналіз (для опрацювання наукової літератури з досліджуваного питання) і синтез (для упорядкування відібраного матеріалу); порівняльно-зіставний – для з'ясування наукових поглядів окремих учених на проблему формування креативності здобувачів освітнього процесу; систематизації й узагальнення – для формулювання висновків; спостереження за освітнім процесом, опитування студентів і викладачів з метою вивчення їхніх думок стосовно розвитку креативності особистості в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка процес реалізації студентоцентрованого навчання загалом, а також розроблення й реалізації вибіркового освітніх компонентів зокрема регулюють «Положення про організацію освітнього процесу» [4] й «Положення про дисципліни вільного вибору студентів НУЧК імені Т. Г. Шевченка» [5], в останньому з яких зазначено, що основна мета цих дисциплін – «розширити загальнонауковий кругозір, поглибити теоретичні знання і вдосконалити практичні уміння фахівця для проведення самостійних наукових досліджень, самоосвіти, самовиховання та забезпечити індивідуалізацію навчання» [5].

Відповідно, в університеті розроблена така процедура: кафедри подають на розгляд і затвердження вченої ради факультету чи інституту інформацію щодо розроблених викладачами вибіркового навчальних дисциплін. Студентів заздалегідь ознайомлюють з інформацією про освітні компоненти вільного вибору на наступний навчальний рік. На сайт факультету (інституту) завантажують різноформатні презентації та анотації до таких курсів, підготовлені викладачами, з якими здобувачі вищої освіти можуть ознайомитися [1]. Окрім того, студенти мають можливість зустрітися з викладачами, які пропонують той чи інший вибіркового навчальний курс, отримати відповіді на запитання, які виникли після ознайомлення з інформацією, поданою на сайті та презентованою під час зустрічі. Після того, як здобувач вищої освіти визначився з вибором освітнього компонента, він заповнює заяву, бланк якої розміщено на сайті факультету (інституту) в рубриці «Навчання» > «Вибіркові дисципліни». На основі таких заяв формуються списки обраних вибіркового освітніх компонентів. Деканат на підставі аналізу заяв здобувачів вищої освіти формує навчальні групи для вивчення дисциплін вільного вибору студентів та готує відповідне розпорядження [2].

На запит студентського загалу, з урахуванням сучасних освітніх трендів і тенденцій розвитку освітньої галузі було розроблено освітню компоненту «Креативний розвиток особистості в освітньому процесі» [6], яка охоплює 3 кредити ECTS, передбачає 14 годин лекційних, 16 годин практичних, 60 годин самостійної роботи здобувачів; форма підсумкового контролю – залік.

Відповідно, komponуючи змістове наповнення цієї вибіркового освітньої компоненти, ми зосередилися на окремих, значущих аспектах проблеми. Схарактеризуємо їх більш детально. Перша тема («Креативність як прояв обдарованості»), запропонована для опанування, передбачає розгляд процесу становлення поняття «креативність» в історичному, соціальному й особистісному контекстах; аналіз «психометричного» підходу до дослідження рівня креативності (на основі праць Дж. Гілфорда, Е. Торранса, Е. де Боно, К. Хеллера); з'ясування особливостей тестологічних та процесуально-діяльних методик діагностування креативності; ознайомлення з «інвестиційною теорією креативності» та моделлю обдарованості Р. Стернберга [6]. У межах цього тематичного блоку було також передбачено визначення

місця креативності в моделі обдарованості та системі «збагаченого навчання» Дж. Рензулі, а також розгляд феномену креативності, факторів досягнень та умов середовища в моделях розвитку обдарованості А. Танненбаума, К. Хеллера. Вважаємо доцільним також розглянути феномен креативності з позиції своєрідності особистісних якостей обдарованої особистості (Ф. Баррон, А. Маслоу, Д. Перкінс, В. Моляко, Д. Богоявленська, В. Дружинін, О. Музика, В. Рибалка, А. Тейлор та ін.) [6].

У контексті другого тематичного блоку («Методологія розвитку креативності») передбачено розгляд креативності як універсальної пізнавальної творчої здібності, висвітлення її генезису, структури та функцій. Майбутні вчителі також мають ознайомитися з методологічними принципами розвитку креативності, а також стратегіальною організацією творчих процесів [6]. Окрім того, важливою є їхня обізнаність із перспективними формами виявлення та стимулювання креативного розвитку, специфікою організації індивідуальної, групової, колективної творчої діяльності у сфері науки, техніки, управління та мистецтва, методами розвитку конструктивної творчості. Окремо варто звернути увагу на тренінги з розвитку креативного мислення як актуальної й практично значущої форми формальної й неформальної освіти, на специфіку їхнього планування й проведення. Доцільно також ознайомити здобувачів вищої освіти – майбутніх учителів – з особливостями оцінювання результатів творчої діяльності обдарованих учнів та студентів [6].

У контексті третього тематичного блоку заплановане ознайомлення студентів із особливостями креативного розвитку обдарованої особистості в системі загальної середньої освіти. Це передбачає аналіз вікових закономірностей розвитку креативності; з'ясування специфіки реалізації компетентнісного підходу у формуванні творчої спрямованості обдарованої особистості в системі загальної середньої освіти; характеристику складових системи розвитку креативності (змісту, програм, форм та методів, продуктів, стимулів та бар'єрів, очної та дистанційної педагогічної підтримки) [6].

Окрім того, важливо розглянути зі студентами основні параметри креативного освітнього середовища, а також програми розвитку креативності обдарованих учнів у різних сферах (науки, техніки, управління та мистецтва), в умовах формальної та неформальної освіти. У цьому контексті варто ознайомити майбутніх учителів із методичним забезпеченням розвитку творчих здібностей обдарованих учнів, а також схарактеризувати роль педагогічної майстерності педагога в процесі організації креативного розвитку обдарованої особистості.

У межах четвертого тематичного блоку заплановано аналіз особливостей креативного розвитку обдарованої особистості в системі вищої освіти. Відповідно, постає необхідність ознайомити студентів із поняттям «заклад освіти» у значенні суб'єкта й об'єкта творчої діяльності, а також із педагогічними умовами розкриття творчого потенціалу обдарованої особистості в ході її розвитку та професійного становлення [6]. Окрім цього, доцільно розглянути акмеологічні технології стимулювання креативності, мотивації й самостимуляції творчого розвитку особистості, а також технології дизайн-мислення, розвитку творчої уяви, виконання творчих завдань, конструювання оригінальних рішень, розроблення проєктів тощо. Це може стати передумовою для характеристики діяльності дизайн-студій та мережевих спільнот для колективної творчості з розроблення міждисциплінарних науково-дослідних, інженерно-конструкторських, соціально управлінських та мистецьких проєктів.

Власне, вибіркові освітні компоненти дають змогу викладачеві здійснювати пошук ефективних методів і прийомів навчальної діяльності, беручи до уваги досвід колег, керуючись власною інтуїцією, враховуючи особливості студентської аудиторії. Серед методів стимулювання розвитку креативності особистості, на нашу увагу, заслуговують метод синектики, метод придумування, метод «Якби ...», метод гіперболізації, метод образної картини, метод аглютинації, метод «мозкового штурму», метод морфологічного ящика, функціональний аналіз. Їх можна застосовувати і в контексті викладання нормативних дисциплін із циклів загальної й професійної підготовки майбутніх учителів (як-от «Педагогіка», «Методика наукових досліджень», «Педагогіка вищої школи» тощо), а також у межах вибіркового освітнього компоненту («Креативний розвиток особистості в освітньому процесі», «Педагогічна конфліктологія», «Педагогіка вищої, фахової передвищої освіти»).

Нам також імпонує метод, розроблений Б. Еберле [8] на основі ключових запитань А. Осборна [7], який увійшов до педагогічної науки під назвою SCAMPER (англ. Substitute Combine Adapt Modify Put Eliminate Reverse): фактично це список запитань, який скеровує рух думок у потрібному напрямку. Суть цього методу полягає в послідовних відповідях на запитання стосовно модифікації завдання; це дає змогу вивчити різні його аспекти, зокрема й ті, що наразі рідко використовуються і містять потенціал для розвитку або покращення.

Фактично, цей акронім розшифровують за такою схемою: S – Substitute (замінити); C – Combine (комбінувати); A – Adapt (адаптувати); M – Modify/ Magnify (модифікувати); P – Put to other uses (застосувати для чогось іншого, в іншій галузі); E – Eliminate (усунути або звести до мінімуму); R – Rearrange/Reverse (переставити, перевернути, змінити порядок) [8]. Застосування цього методу має сприяти усвідомленню студентами значущості навчального матеріалу, зокрема шляхом інтегрування знань із різних галузей науки.

Потужний ефект для розвитку креативності особистості в межах освітнього процесу, на нашу думку, чинять навчальні ситуації, у межах яких здобувачі самостійно здійснюють пошук цікавої інформації з досліджуваних питань і пояснюють її; сперечаються, обговорюють, висловлюють свою думку, відстоюють власну точку зору; ставлять запитання й оцінюють роботи свої та інших, дотримуючись такту;

допомагають одногрупникам; мають право обирати самостійно посильні для них завдання; мають можливість мотивувати один одного на досягнення поставлених цілей.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З'ясовано, що креативність особистості – це здатність генерувати нові, оригінальні ідеї та рішення, відхиляючись від стандартних шаблонів мислення, і втілювати їх у життя, що є ключовою для творчої самореалізації та розв'язання проблем. Її варто цілеспрямовано розвивати в межах освітнього процесу закладів вищої освіти засобами нормативних («Педагогіка», «Методика наукових досліджень», «Педагогіка вищої школи») і вибіркових («Креативний розвиток особистості в освітньому процесі», «Педагогічна конфліктологія», «Педагогіка вищої, фахової передвищої освіти») навчальних дисциплін. Констатовано, що ефективними в процесі розвитку креативності майбутніх учителів будуть метод синектики, метод придумування, метод «Якби ...», метод гіперболізації, метод образної картини, метод аглютинації, метод «мозкового штурму», метод морфологічного ящика, функціональний аналіз, а також метод розв'язання навчальних ситуацій і метод SCAMPER.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в більш ґрунтовній характеристиці методичного інструментарію для розвитку креативності здобувачів у процесі викладання нормативних і вибіркових освітніх компонентів.

References

1. Вибіркові компоненти. Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. URL: <https://surl.lt/jmcyvq>. (дата звернення: 08.12.2025).
Vybirkovyi komponenty. Natsionalnyi universytet «Chernihivskiy kolehium» imeni T.H. Shevchenka [Elective components, T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»]. Retrived from: <https://surl.lt/jmcyvq>. [in Ukrainian].
2. Лілік О. Вибіркові освітні компоненти в професійній підготовці майбутніх учителів української мови і літератури в магістратурі. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки: науковий журнал*. 2024. № 2 (13). С. 110–124.
Lilik, O. (2024). Vybirkovyi osvitni komponenty v profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury v mahistraturi [Selective educational components in the professional training of future teachers of the Ukrainian language and literature in the master's degree]. *Naukovyi visnyk Sivershchyny. Serii: Osvida. Sotsialni ta povedinkovi nauky: naukovyi zhurnal – Scientific Bulletin of the Severshchyna Region. Series: Education. Social and Behavioral Sciences: Scientific Journal*, 2(13), 110–124. [in Ukrainian].
3. Павленко В. В. Креативність: сутнісна характеристика поняття. *Креативна педагогіка: наук.-метод. журнал*. 2016. Вип. 11. С. 120–131.
Pavlenko, V. V. (2016). Kreatyvni: sutnisna kharakterystyka poniattia [Creativity: essential characteristics of the concept]. *Kreatyvna pedahohika: nauk.-metod. zhurnal – Creative pedagogy: scientific-methodical journal*, 11, 120–131. [in Ukrainian].
4. Положення про організацію освітнього процесу в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. URL: <https://surl.li/exrinj>. (дата звернення: 02.11.2025).
Polozhennia pro orhanizatsiiu osvithnoho protsesu v Natsionalnomu universyteti «Chernihivskiy kolehium» imeni T.H. Shevchenka [Regulations on the organization of the educational process at T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»]. Retrived from: <https://surl.li/exrinj>. [in Ukrainian].
5. Положення про дисципліни вільного вибору студентів у Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. URL: <https://surl.li/rhtmwb>. (дата звернення: 02.11.2025).
Polozhennia pro dystsypliny vilnoho vyboru studeniv u Natsionalnomu universyteti «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka [Regulations on disciplines of free choice of students at T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»]. Retrived from: <https://surl.li/rhtmwb>. [in Ukrainian].
6. Тютюнник О. Креативний розвиток особистості в освітньому процесі: робоча програма. Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2025. 12 с.
Tiutiunnyk, O. (2025). Kreatyvnyi rozvytok osobystosti v osvitnomu protsesi: robocha prohrama [Creative development of personality in the educational process: work program]. Chernihiv: NUChK imeni T. H. Shevchenka. [in Ukrainian].
7. Alex Osborn's. Creative Problem-Solving model. URL: <https://surl.li/oqwcqk>.
Alex Osborn's. Creative Problem-Solving model. Retrived from: <https://surl.li/oqwcqk>. [in English].
8. Eberle B. Scamper: Games for Imagination Development. London: D.O.K. Publishers, 1971. 62 p.
Eberle, B. (1971). Scamper: Games for Imagination Development. London: D.O.K. Publishers. [in English].

Tiutiunnyk Olena

<https://orcid.org/0000-0003-1233-3577>

Ph.D in Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Foreign Philology
and Educational Technologies Department,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: fomunae@gmail.com

CREATIVE PERSONALITY DEVELOPMENT IN THE EDUCATIONAL PROCESS: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF THE PROBLEM

The purpose of the article is to analyze the theoretical and practical aspects of the creative development of the personality in the educational process by means of normative and selective educational components (on the example of professional training of future teachers at T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»).

Methodology. During the study, the following methodological approaches were taken into account: axiological, personally oriented, competency-based. A number of methods were applied, in particular: analysis (for processing scientific literature on the issue under study) and synthesis (for organizing the selected material); comparative – for clarifying the scientific position of individual scientists on the problem under study; systematization and generalization – for formulating conclusions; observation of the educational process, surveying applicants and teachers in order to study the current state, experience and prospects of the formation of creativity of future teachers in the process of professional training; modeling fragments of classes and developing individual tasks to formulate methodological recommendations for the formation of creativity of applicants for higher education.

Scientific novelty. The article substantiates the theoretical and methodological aspects of the creative development of the personality in the educational process by means of normative and selective educational components (on the example of professional training of future teachers at T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»).

Conclusions. It was found that the creativity of the personality is the ability to generate new, original ideas and solutions, deviating from standard patterns of thinking, and to implement them in life, which is key for creative self-realization and problem solving. It should be purposefully developed within the educational process of higher education institutions by means of normative («Pedagogy», «Methodology of scientific research», «Pedagogy of higher school») and selective («Creative development of the personality in the educational process», «Pedagogical conflictology», «Pedagogy of higher, professional pre-higher education») academic disciplines. It was found that the following methods are effective in the process of developing the creativity of future teachers: the method of synectics, the method of inventing, the method of «If...», the method of hyperbolization, the method of figurative painting, the method of agglutination, the method of «brainstorming», the method of morphological box, and functional analysis, as well as the method of solving learning situations and the SCAMPER method.

Key words: students, educational process, future teachers, creativity, educational component, disciplines of free choice of students.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2025 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **Ольга Лілік**